

İbrahim Hâs'ın Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Deęerlendirme

Mustafa TATCI

Dr. Öğr. Üyesi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi ABD, tatci@gazi.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-6398-7525

Özet

XVIII. asırda İstanbul'da yaşayan İbrahim Hâs (ö. 1762) döneminin eli kalem tutan önemli sûfi müelliflerinden birisidir. Halvetî/Şa'bânî azizlerinden Hasan Ünsî (ö. 1723) tarafından yetiştirilmiştir. İbrahim Hâs, yazmış olduğu eserlerle tasavvuf ve edebiyat tarihimizde olduğu kadar bir bürokrat olarak da önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte o, kültür hayatımızda hak ettiği ilgiyi görememiş ve unutulup gitmiş şahıslardan birisidir. İbrahim Hâs'ın, hemen tamamı tasavvuf -özellikle Halvetiyye- tarihi, felsefesi ve edebiyatıyla ilgili olan eserleri içinde bulunan ve řu ana kadar değerlendirilmeyen eserlerinden biri de iki ayrı ciltte topladığı Divan-ı İlahiyat'ıdır. Çalışmamızda İbrahim Hâs'ın hayatı, şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra manzumelerinin tanıtımı yapılmıştır. Böylece hakkında yapılacak çalışmalara ve tasavvuf literatürüne katkı sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İbrahim Hâs, Halvetiyye, tasavvuf, divan, edebiyat.

An Evaluation on The Life and Works of İbrahim Hâs

Abstract

İbrahim Hâs (d. 1762), who lived in İstanbul in the eighteenth century, was one of the important Sufi authors of his time. He was educated by Hasan Ünsî (d. 1723), one of the saints of Halvatî/Sha'bânî. İbrahim Hâs has an important place in our history of Sufism and literature as well as a bureaucrat with his works. However, he is one of the forgotten figures who did not receive the attention he deserved in our cultural life. One of the works of İbrahim Hâs, almost all of which are related to the history, philosophy and literature of Sufism, especially Halvatiyya, and which has not been evaluated so far, is his Divan-ı İlahiyat, which he collected in two separate volumes. In our study, after giving information about the life, personality and works of İbrahim Hâs, his poems were introduced. Thus, a contribution to the studies to be made about him and to the Sufi literature is presented.

Keywords: İbrahim Hâs, Halvatiyya, Sufism, divan, literature.

1. İbrahim Hâs'ın Hayatı ve Şahsiyeti

İbrahim Hâs veya Şakiroğlu İbrahim Çelebi künyesiyle tanınan sûfi müellif, XVII-XVIII. asırlar arasında yaşayan tanınmış mutasavvıf Hasan Ünsî tarafından yetiştirilen, Türk tasavvuf tarihi ve edebiyatı araştırmaları için son derece önemli ve kaynak bir şahsiyettir. Bugüne kadar hayatı ve eserleri hakkında pek fazla araştırma yapılmayan, daha açık bir ifadeyle ihmâl edilen İbrahim Hâs ile alâkalı olarak, eserlerinde ve özellikle Üstadı Ünsî hakkında, derlediği *Menâkıp-nâme*'de bulunmak kaydıyla, çok az bilgimiz vardır.¹

Künyesinden anlaşıldığı kadarıyla babasının ismi Şakir Efendi'dir. Aşağıda zikredeceğimiz üzere, yazdığı *Menâkıp-nâme*'nin bir kaç yerinde yine kendisi gibi Hasan Ünsî'nin dervîşi olan vâlidesinden, "vâlidem merhûme Hazret-i Şeyh'den münîbe idi. Mübâlağa ile sâhibe-i riyâzat ve mücâhede idi. Edeben, soyunup ve uzanıp yatmaz idi. Gece ve gündüz daima oturur idi. Gündüz oturduğu yerde uyurdu. Gece hiç uyumaz idi. Ve çerâğ yakmazdı. Ve perhîz üzere idi. Daima lisânı zikr eder idi. Altmış yıl bunun üzerine ömür geçirmiş idi. Hazret-i Azîz'in makbûl bâcılarında idi. Ve sâhibetü'l-kerâme idi. Hattâ vefâtından sonra dahi kerâmeti zâhir olmuştur. Çok kimseler onun etdiğini etmeğe kâdir olamadılar."² şeklinde söz etmektedir.

İbrahim Hâs İstanbul'da doğup büyümüş ve yetişmiştir. *Menâkıpnâme*'sinin bir yerinde yaşadığı bir hâlden bahsederken yazdığı; "Fakîr dahi Üsküdar'a gitmeden fâriğ oldum. Çün cum'a vakti karîb oldu. Namâzı Gümrük önündeki Vâlide Câmi'inde kıldım. Hâneme geldim. Vâlidem merhûme taâm pişirir idi. Fakîr nerdübândan yukarı çıkmağa başladım..."³ şeklindeki cümlelerinden onun Vâlide Câmiine yakın bir evinin olduğu anlaşılmaktadır.

İbrahim Hâs kitâbetle yani yazıcılıkla meşgul olmuş bir kişidir. Onun, şeyhi Ünsî'nin kurmuş olduğu vakfın uzun zamân kâtipliğini yaptığını yine kendisinden öğreniyoruz.⁴ İbrahim Hâs kendisinin uzun zamân devlet hizmetinde görev almadığını, Ünsî'nin vefâtından sonra ısrarlara dayanamayıp kitâbet bilgisi sebebiyle devlet dairesinde bir görev kabul ettiğini öğreniyoruz.

¹İbrahim Hâs'ı ilk defa Bursalı Mehmet Tahir Bey *Osmanlı Müellifleri*'nde Ünsî Hasan Efendi'yi anlattığı bölümde ve Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*'da dikkati çekmektedir. Bk. *Osmanlı Müellifleri*, Tıpkıbasım, (haz. C. Kurnaz, M. Tatçı, Ankara 2000), İstanbul 1333, C. I, s. 28; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. IV. Süleymaniye Ktp. Yz. Bağışlar, Nu: 2308, s. 65-67; İbrahim Hâs, *Menakıbnâme-i Hasan Ünsî*, (haz. M. Tatçı), Ankara 2002. Aynı yazar, *Çıktım Erik Dalına-Yunus Emre'nin Bir Şiirinin Şerhi*, (haz. M. Tatçı), Ankara 2004.

² *Menakıbnâme-i Hasan Ünsî*, s. 208.

³ *Menakıbnâme-i Hasan Ünsî*, s. 193.

⁴ *Menakıbnâme-i Hasan Ünsî*, s. 224.

Müellif, incelediğimiz kendi hattıyla yazdığı eserlerinden anladığımız kadarıyla iyi bir hatt eğitimi de almıştır. Ancak bu kabiliyetini bir meslek olarak icrâ edip etmediğini şimdilik bilmiyoruz. İbrahim Hâs'ın Menâkıpnâme'de verdiği bilgilerden aynı zamânda XVIII. asır şairlerinden İbretî'nin de yakın arkadaşı ve tarîkdaşı olduğunu öğreniyoruz. İbretî Mustafa Efendi de Ünsî'nin yetiştirdiği bir mutasavvıf şairdir. 1757 tarihinde Büyükçekmece'de vefat etmiştir. Divân'ının bir nüshası oğlu Hüseyin tarafından istinsah edilmiş olup basılmıştır.⁵

İbrahim Hâs'a ait Menâkıpnâme'nin bir nüshasında⁶ "Vefâtü's-Şeyh İbrâhimül-Hâs. 1175" şeklindeki der-kenâr kaydından ve kendi hattı Tezkiretü'l-Hâs adlı veliler tezkiresinin son sayfasına başka bir hat ile kaydedilen: "Vefatları 1175 senesi Şa'bân-ı şerîfin sekizinci günü vâki olmuştur." cümlesinden anlaşılacağı üzere (M. 1762) tarihinde vefat etmiştir. O da Şeyhi Ünsî gibi vefat ettiğinde Salkımsöğüt'teki dergâh hazîresine gömülmüştür.⁷ Tezkire'nin aynı sayfasında yine: "İbrahim Hâs dahi zâviye-i mezbûrda tahta türbede medfûndur. Bir azîz-i muhterem idi. Manzûm ve mensûr nice te'lifâtı vardır. Rûh-ı revânî şâd ve rûhâniyeti hâzır ola."⁸ şeklinde bilgi verilmektedir.

2. İbrahim Hâs'ın Eserleri

Derleme Eserleri

1-Kelâm-ı Azîz

İbrahim Hâs bu eseri Şeyhi Hasan Ünsî'nin sohbetleri sırasında tuttuğu notlardan meydana getirmiştir. Bu husus eserin başında şu cümlelerle açıklamaktadır:

"Bu fakîr-i dil-rîş Hâs İbrâhim Dervîş ekser meclis-i saâdetlerinde fukârâ ile maân hâzır olur idim. Huzûr-ı saâdetlerinden taşra çıkdıkda ol meclisde buyurdıkları kelâm-ı dürer-bârlarını muhkem hıfz edip bulunduğum meclisde buyurdıkları kelâm-ı kirâmilerini buyurdıkları vech üzere cem'ine

⁵ Bk. İbretî *Divân*, Ankara Millî Ktp. Yz. Nu: FB. 545. Eser tarafımızdan basılmıştır. Bk. İbretî, *Divân-ı İlâhîyat*, İstanbul 2005. İbretî, divânda üstadı Ünsî için şöyle demektedir:

Sen bu sırrın hâline mazhar düşersen 'İbretî
Ünsî gibi er olursun oldur a'lâdan garâz (vr. 43a)

*

Ünsî'den bu 'İbretî 'aşk dersini
Okuyalı aldı gönlüm re'y-i 'aşk (vr. 48a)

⁶ *Menâkıp-nâme-i Hasan Ünsî*, Ali Emiri Ktp. Şer'iyye Bl. Nu: 1081, vr. 2b.

⁷ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ.*, C. IV. Süleymaniye Ktp. Yz. Bağışlar, Nu: 2308, s. 23-24.

⁸ İbrahim Hâs, *Tezkiretü'l-Hâs*, Süleymaniye Ktp. HM. Bl. Nu: 4543, vr. 379a.

*mübâşeret eylemek derûn-ı fakîrâneme câygîr idi. Allahü'l-hamd müyesser oldu. Bu fakîr-i derd-mende Hazret-i Şeyh'in dest-i kirâmîlerinde tevbe müyesser olaldan tâ Hazret-i Şeyh'in vefâtlarına gelince fukârâ ve hulefâlarına alenen her ne gûnâ buyurdular ise ol kelimât-ı derârîleri bir yere getirip cem' eyledim. Ve ismini Kelâm-ı Azîz tesmiye eyledim. Kırâat ve gûş buyuran ihvân, tullâb ve âşıkân hazerâtı Hazret-i Şeyh'in kelâmîlerinin esrâr-ı maânîlerinden zevk-yâb olduklarında Hazret-i Şeyh'in rûh-ı tayyibelerine Fâtîha ile yâd buyurdularında bu fakîr-i derd-mend Hâs İbrâhîm-i müstemendi yâd buyurmaları mercûdur. Ümîddir ki dirîğ buyurmayalar."*⁹

İbrahim Hâs eserin başında Karabaş-ı Velî ve Ünsî'nin biyografilerini de kısaca ve ana hatlarıyla yazmıştır.

Telif Eserleri

1-Menâkıpnâme-i Hasan Ünsî

Hasan Ünsî Menâkıpnâmesi uzun yıllar içinde tutulan notlar 1155/1742'de bir araya getirilerek kitaplaştırılmıştır. Ünsî Hasan Efendi'nin menâkıbı, dervîşi İbrahim Efendi tarafından 1155/1742 tarihinde derlenip yazılmıştır. İbrahim Hâs menâkıbın nasıl yazıldığını anlatırken şunları söylemektedir:

"Bu fakîr-i derd-mend, İbrâhîm-i Hâss-ı Müstemend Hz. Şeyh Ünsî Hasan Efendi Hazretlerinin kendilerinden sâdır olan hârikülâde kerâmetlerinden kendi gördüğüm ve mevsûkunbihi kimselerden sıhhati üzere istimâ' eylediğim ve nice edille ile meşhûr ve mütevâtir olan kerâmât-ı celîle ve mükâşefât-ı cemîle ve tasarrufât-ı cezîlelerinin bazısını küstahâne cem' ve tahrîrine cesâret eyledim ki kırâat ve gûş eden âşıkân, tâlibân, sâlikân ve dervîşân hazerâtı Şeyh Ünsî Hasan Efendi Hazretlerinin türbe-i münevverlerinin ziyâretlerine vesîle olup ilâ-yevmi'l-kıyâm yâd olalar ve Hz. Şeyh'in kabr-i şerîflerini teşevvükan tazîm ve tekrîm ile ziyâretlerine sâî olanlar, Hz. Şeyh'in füyûzât-ı celîlelerinden fezyâb ve ezvâk-ı rûhâniyyetlerinden zevkyâb ve esrâr-ı maanîlerinden iktisâb eylediklerinde inâyet-i zât-ı ahadiyyeti maârîfi ile hisseleri kadar tahakkuk-ı esrâr-ı nihânîlerinden her demde âgâh buyurulduklarında Şeyh Ünsî Hasan Hazretlerinin pâk ve münevver rûh-ı pür-fütûhlarına ihdâen bir fâtîha-i şerîfe kırâat buyurulmak mercû ve mütemennâdır. Hak Sübhânehu ve Taâlâ, Şeyh Hasan Ünsî Hazretlerinin sırr-ı maanî-i ferdâniyyet ile müzeyyen olan gönülleri hürmetine ve marifet-i tevhîd-i zât ile ayn-ı bekâ bulan

⁹ Hasan Ünsî, *Tasavvufî İncelikler-Kelâm-ı Aziz*, Ankara 2002, s. 21.

*vücûd-ı nâzenînleri hürmetine bu fakîr-i Hâs İbrâhîm derd-mendi ve bu Menâkıb-ı Ünsî'yi kırâat ve gûş eden tullâb-ı ercümendi zevk ve vicdân-ı manevî birle hakâyık-ı zâtîyyesine vâsıl eyleye. Ve esrâr-ı tevhîd ü ferdâniyyet ile hazâin-i insâniyyemizi tezyîn eyleye."*¹⁰

Menâkıpnâme'nin kültür tarihi açısından önemi yazıldığı dönem İstanbul'unu ve İstanbul'un gündelik hayatını canlı olarak ortaya koymasındadır. Başka bir ifadeyle bu eser bir sûfinin gönül penceresinden İstanbul'un temaşasıdır, denilebilir. İbrahim Çelebi bir ayağı Ünsî'nin tekkesiyle kendi evinde, bir ayağı da çarşıda ve insanlar içinde olan tasavvufu hazmetmiş bir gönül ve kalem erbâbidir. Menâkıpnâme böyle bir kalem sahibinin dünyasından bize renkli fotoğraflar şeklinde yansımaktadır.

2-Mektûbât-ı İbrâhim Hâs

İbrahim Hâs, ihvânı ve mutasavvıf dostlarının kendisine sorduğu sorulara verdiği cevapları da kitaplaştırmıştır. Bu eserlerin şu ana kadar iki nüshasını bulabildik.

I. Mektup:

İbrahim Hâs bu risâlesinde Şeyh Seyyid Ali Erzincânî'nin yazdığı mektupta sorduğu on dokuz sorunun cevabını vermektedir. Eserin girişinde müstensih tarafından şu açıklama yapılmaktadır:

"Soğuk çeşmede Alayköşkü kurbunda türbe-i şerifelerinde defin-i hâk-i ıtır-nâk olan Pîr-i Sâni Eş-Şeyh Aliyyü'l-Halvetî eş-Şa'bânî (k.s.) Hazretleri'nin hulefâ-yı izâmından kutbül-ârifin eş-Şeyh Hasan Ünsî Efendi hulefâ-yı aliyyelerinden eş-Şeyh İbrâhimü'l-Hâs Hazretlerinin Şeyh Seyyid Ali Erzincânî'den gelen mektûbun cevâbında tahrîr eyledikleri mektûbun sûretidir." (Ali Emiri Ktp. Ş ry. Bl. Yz. Nu: 1104, Vr. 85a).

İbrahim Efendi cevâbî mektubunun başında ayrıca şunları yazar:

"İrsâl buyurduğunuz varaka-i meşhûn maârif-i sandûka-i esrâr-ı letâyif gelip vüsûl buldu. Derûnunda, beş mahalde on dokuz suâl-i acîb tahrîr eylemişsiz. Bu ana gelince kimseye suâl sormadık. Bizlere çok suâl sordular. Çünkü sizler dahi suâl eylediniz. icmâlen cevâb gerektir. Zîrâ sizler suâlinizi bilirsiniz. Suâlini bilmeyene cevâb sükûtdur. Lâkin bu suâllerin sırrından kelâm mümkün değildir. Bu suâllerin birinin sırrından zerre haber versem, çoklar Fakîr'i tekfir ederler. Ve çoklar mülhîd diyeler. Haber mümkün olmadığından cevâb icmâlî tahrîr olundu." (Vr. 85b).

Mektubun son cümleleri de şöyledir:

¹⁰ *Menakıbnâme-i Hasan Ünsî*, s. 108.

"İmdi benim karındaşım, bu Fakîr'i söyletdiniz. Ne olaydı söylemesem idi. Ne olaydı söyletmeseniz idi. Suâlinizin cevâbı suâliniz kadar icmâlen, rumûzan tahrîr olundu. Lutf edip bu mektûbu bir hoşça hıfz eyleyesiz. İfşâ eylemeyesiz. Ve ilmü't-tasavvufu dertli olmayan nâdân ve bî-gânededen gâyet de ihtirâz eyleyesiz. Basîret üzere olmanız mercûdur." (Vr. 95b). Nüshası: Ali Emiri Ktp. Ş ry. Bl. Yz. Nu: 1104.

2. Mektup:

İbrahim Hâs'ın, kendi ihvanından Büyükçekmeceli Nesimîzâde Şeyh Mustafa Efendi'ye yazdığı tasavvufî mes'eleleri ihtiva eden bir mektuptur.¹¹ Bayezid Devlet Ktp. Yz. Nu: 3650, 38 yp.

3-Tezkiretü'l-Hâs

Tezkiretü'l-Hâs, bir velîler tezkiresi olup telîf bir eserdir. İbrahim Hâs, eserin girişinde hamdele kısmından sonra (s. 1) kendini "bu fakîr-i dil-rîş Hâs İbrahim dervîş" şeklinde tanıttıktan sonra kitabının telifiyle ilgili olarak şunları yazar:

"Ba'zı kütüb-i mu'teberelerde ulemâ-i kirâm ve evliyâ-yı izâmın kemâl-i sıhhat ve tarihleriyle nakl buyurdukları meşâyıh-ı kibâr k.s. hazerâtının vâki' olan celiyye ve küşûfât-ı hâlât-ı aliyyelerini tevâtür ile şâyi' ve mestûr olanların bir nicelerine zikr ü tahrîr eyledi ki zımında sâlik-i râh-ı Hudâ olan zât-ı mükerrerler sülûklarında cidd ü sa'yların izdiyâd edip selef-i evliyâullahın zevkiyle zevk-yâb ve hâllerine isticâb olduklarında esrâr-ı hakâyık-ı Rabbânî revzen-i manâdan arz-ı Cemâl eyledikde irşâda liyâkat ile tavr-ı Muhammedî (s.a.v.) ile mutavvar olup her derde dermân olmak saâdetiyle mes'ûd ola. Ve niceler dahi ehlullaha muhabbet hâsıl edip evliyâ-yı izâmın evzâ-ı kerâmât ve küşûfâtlarına rağbet ve i'tibârlarını artırmak ile mürşid-i kâmilî bulalar. Ve tarîklerine duhûli ile onlar dahi Allah yoluna sülûk ile selef-i sâlihîn gibi ârif-i hakâyık-ı esrâr olup her sultâna sultân olalar, mülâhazasıyla tahrîre ictirâ' kılındı. Hak sübhanehu ve taâlâ tevfiik-i aliyyesin refik eyleye. Amin. Bu nüsha-i şerîfe "Tezkiretü'l-Hâs" tesmiye olundu."¹²

Müellif sebab-i telifi açıkladıktan sonra "Rivâyet olunur ki" şeklindeki başlıklarla sûfîlerin menâkıbına geçer. Eserde ele aldığı ilk konu kendi erkânının kurucusu Şabân-ı Velî hakkındadır. Tezkire'de 295 velînin hayatı ve menâkıbı ele alınmıştır. Bunların arasında pek çok Türk

¹¹ Hüseyin Vassâf, İbrahim Hâs'ın mektuplarını Bayezid Kütüphanesi'nde incelediğini söylemekte ve tarikeşâ Büyükçekmeceli Nesimîzâde Şeyh Mustafa Efendi'ye yazdığı bir mektubundan iktibaslarla bulunmaktadır. Bk. *A.g.m.* M. Baha Kâhyaoğlu da İbrahim Çelebi'nin, aynı şahsa yazdığı diğeri bir mektuptan alıntı yapmaktadır. Kâhyaoğlu, *A.g.m.*, s. 1523.

¹² İbrahim Hâs, *Tezkiretü'l-Hâs*, Süleymaniye Ktp. HM. Bl. Nu: 4543, vr. 1b-2a.

mutasavvıfı hakkında yeni bilgiler bulunmaktadır. Bu yönüyle eser özellikle kültür, edebiyat ve tasavvuf tarihimize önemli ve yeni katkılarda bulunacak bir kaynak eser niteliğindedir.

Nüshası: Süleymaniye Ktp. HM. Ef. Bl. Yz. Nu: 4543, 377 sayfa. Nesih. Müellif hattı. (Ankara Milli Ktp. MFA. Nu: 1018). Eserin 1. ve 378. sayfalarında müellifin kendisine ait mühür bulunmaktadır. Müellifin eserin sonuna koyduğu "bu nüsha ibtidâ yazılan nüshadır. İbrâhimü'l-Hâs hattıdır. H. 1165" ibaresinden anlaşıldığı üzere söz konusu Tezkire M. 1751 tarihinde tamamlanmıştır ve ilk nüshadır.

4-Silsile-i Tarîk-i Halvetiyye-i Karabaş el-Kastamonî (Muhtasar Silsile)

Eser Halvetî/Şabânî yolunun silsilesini, Hz. Peygamber ve Hz. Ali'den itibâren Hz. Pîr Şabân-ı Velî'ye; ondan da Karabaş Ali Efendi'ye kadar muhtasaran getirir. İbrahim Efendi eserin girişinde verdiği bilgide mufassal bir silsile daha yazdığını söylemektedir (bk. Vr. 3a). Eserin müellif hattı nüshası: Süleymaniye Ktp. HM. Ef. Bl. Yz. Nu: 2707, 48 yp. Nesih.

5-Silsile-i Tarîk-i Halvetiyye-i Karabaş el-Kastamonî (Mufassal Silsile)

Nüshası tespit edilememiştir.

6-Risâle-i Mukâleme-i Hâs

Eser İbrahim Hâs'ın 1750 yılında bir dervîşin ilginç bazı sorularına verdiği cevapların terkihiyle meydana gelmiştir. İbrahim Hâs girişte verdiği bilgide risâlenin yazılış sebebini ve konusunu şu cümlelerle anlatmaktadır:

"Bu Fakîr-i dil-rîş Hâs İbrahim dervîş bir gün kendi kendim ile âsûde ve tefekkür ve hayrân ve tagayyür olduğum hâlde hâne-i vîrânem sâkin iken bir nemed-pûş dervîş odanın kapısından içeri girip selâm verdi. Fakîr dahi red-i selâm edip oturun dedim. Oturdu. Ve hâl ü hâtır soruşduktan sonra dervîş kelâm şürû' edip bir nice acîb garîb sözler söyledi. Ve bu fakîrden kelâmına cevâb eyledi. Fakîr dahi dervîşin kelâmı kadar suâline cevâb verdim. Badehu dervîş bir mikdâr meksden sonra selâm verip revâne oldu. Pes Fakîr'in malûmu oldu ki dervîşin bu suâlinden murâdı vardır. Ve verdiğim cevâba dervîş kâni' olmaz; dervîş yine gelir. Bir suâl dahi eder. Görelim kâr-ı encâm niye muhbir olur mülâhazasıyla dervîşin eylediği suâli ve ona verdiğim cevâbı bir kâğıda tahrîr eyledim. Ertesi gün dervîş geldi. Yine suâl yönünden nice nice kelâmlar eyledi. Fakîr dahi yine kelâmına göre cevâblar eyledim. Dervîş yine gitti. Dervîşin suâlini ve Fakîr'in cevâbını yine yazdım. Dervîş bir nice gün suâlilen gelip gûnâgûn kelâmlar eyledi. Ve ona cevâb olundu. Bu nüsha ol dervîş ile olunan kelâma cevâbdır ki tahrîr olunup "Mukâleme-i Hâs" tesmiye olundu. Ve bi'llâhi't-tevfîk." (s. 1).

Mukâleme, muhâvere (karşılıklı konuşma) üslûbuyla kaleme alınan tasavvufî bir risâledir. Tasavvuf felsefesinin temel bazı konularının ince ayrıntılarını naklettiği için fevkalade önemlidir. Diğer taraftan risâle XVIII. yüzyıl İstanbul'unun konuşma üslûbunu yansıttığı için Türk dili araştırmaları açısından da önemlidir.

Risâle-i Mukâleme-i Hâs'ın şimdilik iki nüshası bilinmektedir. 1-Türk Tarih Kurumu Ktp: Yz. Nu: 766, s. 1-25. Yazılış tarihi H. 1164/M. 1750. İstinsah Tarihi H. 1356/M. 1977. Yakın bir tarihte büyük boy çizgili bir deftere, Seyyid Ali Rızâ Efendi hattıyla istinsâh edilen eser, 25 sayfadır. Bu yazma nüshanın künyesi şöyledir:

2- Berlin Ktp. Nüshası: Ms. or. oct. 2876. (Marburg) 1b-41b.

7-Şerh-i Ebyât-ı Yûnus Emre

Yûnus Emre'nin Çıktım erik dalına" şathiyyesinin şerhidir. Eserin şimdilik tek nüshası bilinmektedir: Milli Ktp. Yz. Nu: A. 8311. 58vr.

8-Risâle-i Kelimât-ı Pîrân

İbrahim Hâs bu eserinde aşk ve gönül ehli büyük pîr ve insan-ı kâmillerin bazı veciz sözlerini bir araya getirmiştir. Bu eserini o, Tezkire'sini yazarken okuduğu tabakât nev'i kaynaklardan derlediği sözleri bir araya getirerek yazmıştır. Bu eser Tezkire-i Hâs ve diğerleri İbrahim Efendi'nin ne kadar metodik çalıştığını, bir anda bir kaç konuyla birden ilgilendiğini açıkça göstermektedir. Risâle'de Râbiatü'l-Adeviyye'den Bâyezid-i Bestami'ye, Cüneyd'den Mevlânâ'ya kadar pek çok sûfinin sözleri nakledilmekte ve çoğu sözlerin de vahdet-i vücûdçu bir bilinç ile irfânî yorumları yapılmaktadır. Müellif "Kelimât-ı Pîrân"ı nasıl ve niçin yazdığını eserin girişinde hamd ve salavattan sonra şu cümlelerle anlatmaktadır:

"Serdâr-ı memleket-i Rabbânî, serdâr-ı hakâyık-ı sübhânî, vâkıf-ı ma'ânî-i dekâyık, ârif-i envâr-ı nübüvvet, pîrân-ı esrâr-ı hakikat, envâr-ı çeşm-i cihân, kümmel-i sâhib-i zamân olan mahbûbân-ı Hazret-i Hudâ, makbûlân-ı Cenâb-ı Kibriyâ kaddesallahu esrârehum hazerâtının nefes-i Rahmâniyyelerinden sâdır olan kelimât-ı kudsiyyelerini nice e'imme-i kümmelînin tahrîrâtlarından ahz ü cem'ine bi-inâyeti'r-Rahmân ve meded-i rûhaniyyet-i Pîrân, kıvâm-ı ihtimâm gösterildi ki kırâat buyuran tullâb-ı âşıkân ve perhîzkâr-ı sâlikân hazerâtları sülûklarında taleb-i aşk u riyâzet, verâ'-ı hubb-ı riyâsetlerin müzdâd eylediklerinde bahr-ı fenâda esmâ ve sıfâtın kesret-i taayyünâtdan tecrîden sırr-ı lî-ma'allah beşâreti ufk-ı rubûbiyetinden tulû' ile esrâr-ı zât-ı ma'ânînin hakâyık-ı cem'ü'l-cem'i dâiresine ve sun'-ı kadem buyurduklarında bu Fakîr-i dil-rîş İbrâhîm Dervîş Dermendî peygûle-i hâtır-ı pür-maârif-i maânîlerinden tard u ib'âd

buyurmayıp yâd buyurulmak temennîdir. Cenâb-ı Hak ve Feyyâz-ı mutlak bu "*Risâle-i Kelimât-ı Pîrân*"da mezkûr olan meşâyih-ı kibâr ve a'izze-i kâmilü'l-ayâr (k.s.a.) hazerâtlarının esrâr-ı maânî-i ahadiyyet ile müzeyyen olan kulûb-ı pür-marifetleri hürmetine sırr-ı hüviyyet-i ferdâniyye ile memlû ve vücûd-ı ma'neviyyeleri hürmetine envâr-ı ma'ârif-i zâtiyye ve esrâr-ı şühûdiyye ile dâde-i bâtınımızı bînâ eyleye. Maânî-i sırr-ı ferdâniyyet ile müşâhade-i cemâline liyâkat ihsân eyleye. makâm-ı cem'in ayn-ı bekâ-i ahadiyyeti sırrında sırr-ı insaniyyemizi tezyîn eyleye. Cemâl-i sırr-ı zâtın tecellîsi ile hakikat-i subuhât-ı Celâl'in esrâr-ı hafiyyesine vâsıl eyleye" (vr. 1b-2a).

Nüshası: Eserin şimdilik tek nüshası bilinmektedir. Künyesi şöyledir: Süleymaniye Ktp.HM. Ef. Bl. Yz. Nu: 4643, 67 vr. Varak 68b'de Nurettin Cerrâhî vakfının kaydı bulunan nüshanın müellif hattı olduğu anlaşılmaktadır. 61a'da "sahh kaydı" mevcuttur.

9-Dîvân-ı İlâhiyât

İbrâhîm Hâs ilâhîlerini iki ayrı ciltte toplamıştır. *Divân-ı İbrahimü'l-Hâs* ser-levhalı bu eserin I. Cildi İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'de; II. Cildi ise Berlin Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Şairin, "Hâs" veya "Hâs İbrâhîm" mahlasını kullandığı, Yûnus, Ünsî ve Niyâzî-i Mısrî izinde yazdığı ilâhîlerinin tamamı 1001 tanedir. Bu ciltlerle ilgili bilgiler kısaca şöyledir:

I. Cilt: *Divân-ı İbrahimü'l-Hâs*, C. I, İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktp. nüshası, Yz. Nu: 1164, 347 vr.

Divan, şairin kendi hattı olup mürettep değildir. İçinde hece ve aruzla yazdığı 501 ilâhî mevcuttur. Eserin ser-levhasına surhla "*Divân-ı İbrâhîmü'l-Hâs*, Cild-i Evvel" ibaresi yazılmıştır (vr. 1b). Aynı sayfanın başına İbrahim Efendi kendi mührünü vurmuştur.

Eserin girişinde (vr. 1a) "İşbu İlâhiyât'ın Cild-i Evvelinde bi-tevfîk-i Allahu Taâlâ beş yüz bir aded ilâhî tahrîr olunmuştur. Ve cild-i sâniye dahi beş yüz aded ilâhî tahrîr olundu. Cümlesi bin bir ilâhîdir." denmektedir. Aynı sayfanın altında "Ünsî Hasan Efendi Hazretlerinin halîfesi Şeyh İbrâhîmü'l-Hâs Hazretlerinin Divân-ı belâgat-üvânlarıdır." şeklinde bir kayıt vardır. Vr. 2a derkenâr farklı bir yazı ve kalemle Niyâzî-i Mısrî'den şiirler kaydedilmiştir. Yine eserin sonunda İbrahim Efendi (vr. 347b) "Bu araya gelince işbu cild-i evvelde bi-tevfîk-i Allahu taâlâ beş yüz bir ilâhî tahrir ve itmâm oldu. Ve cild-i sâniye dahi beş yüz ilâhî tahrîr olunmuştur. Cümlesi bin bir ilâhîdir" şeklinde bir kayıt koymuş ve mührünü vurmuştur.

Baş:

Gel dinle sen bu sözü

Bu sözler seni beyân

Pâke döndür sen yüzü
Eyleyem seni ayân

Son:

Hâs İbrâhîm sen hemân
Zevk ile dol her zamân
Bu zevk ü hâl ü vicdân
Hep makâmât-ı Hak'dır

II. Cilt: *Divân-ı İbrahimü'l-Hâs*, Berlin Ktp. Nüshası: Ms. or. oct. 3447. (Marburg) 3b-374a.
Divân her halde Şair Lebîb tarafından istinsah edilmiştir. Hattı çok güzeldir. Müstensih (Lebîb) eserin sonuna Hâs ile ilgili kısa bir bilgi verdikten sonra vefatına bir de tarih düşmüştür. Buradaki kayıta zikredilen cild-i sâlis ibaresi kanaatimizce yanlış olmalıdır. Müstensih her halde cild-i sâni yerine sehven "cild-i sâlis" ibâresini yazmıştır. Bu ciltte 500 adet şiir bulunmaktadır. Divân'ın sonunda İbrahim Efendi bir de tarikatıyla ilgili olarak " Tarîk-i Silsile-i Halvetiyye-i Şabân Efendi Kastamonî" başlığıyla mesnevî şekliyle 58 beyitlik bir silsilenâme yazmıştır.

Lebîb'in, Hâs'ın vefatına düştüğü tarih şudur:

Şeyh İbrâhîm Efendi mahlası hâss'ü'l-havâs
Bula ya Rab devha-i vuslatda rûhu ihtisâs
Yazdı târîh-i mücevher hâl-i hayr ile Lebîb
Lâyık-ı cennet ola me'vâda İbrâhîm Hâs

Baş:

Bismillahirrahmanirrahim
Kulluk ur gel ne söyler sana eşyâ
Fehmdâr ol anı ey merd-i dânâ

Son:

Muhammed Mustafâ hakkı beni de mağfiret eyle
Bana maksad yine sensin Muhammed'dir bana eşfâ

Sonuç

İbrahim Has'ın ilk eserini tesbit ettiğimiz günden itibaren dokuz eseri ortaya çıkmış bulunmaktadır. Has, eserlerinde İstanbul Türkçesi'ni fevkalade güzel kullanan, yazmış olduğu menakıp ve tezkire dışında özellikle tasavvuf felsefesiyle ilgili ciddi eserler kaleme alan önemli bir sufidir. Eserlerinde sufilere ait üst bir dilin varlığı hemen fark edilecektir. Onun Mektuplar'ında, Divan'ında ve Tasavvufî Konuşmalar adlı eserinde kullandığı el değmemiş metaforlar henüz İslam felsefesiyle ilgili araştırma yapanların dikkatini çekmemiştir. İbrahim Has ortaya koyduğu külliyat ile tasavvuf ve edebiyat tarihimizde önemli bir yere sahiptir. Bizim bu çalışmamız bir takriz mahiyetindedir.

Kaynakça

- Hüseyin Vassâf, Sefîne-i Evliyâ, C. IV. Süleymaniye Ktp. Yz. Bağışlar, Nu: 2308, s. 65-67
- İbrahim Hâs, Tezkiretü'l-Hâs, Süleymaniye Ktp. HM. Bl. Nu: 4543, vr. 379a.
- Menâkıp-nâme-i Hasan Ünsî, Ali Emirî Ktp. Şer'iyye Bl. Nu: 1081, vr. 2b.
- Osmanlı Müellifleri, Tıpkıbasım, (haz. C. Kurnaz, M. Tatçı, Ankara 2000), İstanbul 1333, C. I, s. 28
- Tatçı, M. (2002). *İbrahim Hâs, Menakıbnâme-i Hasan Ünsî*, Ankara.
- Tatçı, M. (2004) Çıktım Erik Dalına-Yunus Emre'nin Bir Şiirinin Şerhi, Ankara.
- Tatçı, M. (2005). *İbretî, Dîvân-ı İlâhîyat*, İstanbul.
- Tatçı, M. (2002). *Hasan Ünsî, Tasavvufî İncelikler-Kelâm-ı Aziz*, Ankara.
- Tatçı, M. (2004). *Ünsî Hasan Şabânî, Divân-ı İlâhîyât*, İstanbul.
- Tatçı, M. (2009). *Şabâniye Silsilesi*, İstanbul.
- Tatçı, M. (2016). *İbrahim Hâs, Tasavvufî Konuşmalar*, Ankara.